

Frederic Raurell
Director General de la ICCIC

Teresa Triadú
Secretària adjunta
a la Direcció General de la ICCIC

Irene de Puig és mestra i llicenciada en filosofia i en filologia catalana. Ha exercit de mestra, de professora de secundària i a la universitat. També ha estat formadora de docents.

És autora de diverses publicacions al voltant de la filosofia com a disciplina fonamental en el desenvolupament de les habilitats del pensament, i des de l'any 1993 és directora del Grup IREF, Grup d'Innovació i Recerca per a l'Ensenyament de la Filosofia.

Va participar, juntament amb Josep M. Terricabras i Eulàlia Bosch, en l'adaptació i la divulgació del material del projecte del nord-americà Matthew Lipman, anomenat Philosophy for Children, que s'ha adaptat i completat en català amb el nom de Filosofia 3/18, i també ha participat en la creació i la divulgació del projecte Noria en castellà.

Actualment, com a directora de Grup IREF, segueix treballant i investigant recursos per introduir la reflexió filosòfica a les aules i coordina el Màster en filosofia 3/18 de la Universitat de Girona (UdG).

Té alguns llibres publicats individualment, com són una colla de llibres de text per al batxillerat, a les editorials Octaedro, Barcanova, Edb, Castellnou, etc., així com llibres per al currículum de Filosofia 3/18: *Tot pensant... contes*, *Tot pensant*, *Pèbili*, *Persensar*, *Cinèfil*, *Reavaluar*, *l'avaluació reflexiva a l'escola*, en català, i *Juegos para pensar*, *Derechos de las niñas y los niños* i d'altres, en castellà. Ha preparat les guies didàctiques de *L'alquimista*, *Verónica decideix morir*, *El dimoni i la senyoreta Prym* i *El corazón de las tinieblas*, i ha participat en altres edicions com a coautora, coordinadora o col·laboradora.

> Com va conèixer el projecte Philosophy for Children?

Vaig conèixer el projecte a través de la meua amiga Eulàlia Bosch, qui, en una estada a Nova York, va connectar amb algunes institucions i persones que tenien algunes experiències en didàctica de la filosofia o en educació ètica, entre els quals hi havia el projecte Philosophy for Children.

> Quan va començar i quin procés va seguir la incorporació d'aquest material al nostre país?

L'any 1985 es va fer a Madrid el Congreso de Filósofos Jóvenes, que tenia com a temàtica "Filosofía y juventud", i Lipman era un dels ponents; hi vam contactar i vam fotocopiar un dels llibres del currículum traduït al mexicà: el que anys més tard seria *Investigació filosòfica*, el manual de l'Aris (*La descoberta de l'Aristòtil Mas*). El vam trobar fascinant, i una colla de professors de filosofia de secundària aleshores vam començar a experimentar alguna activitat o exercici a les aules. L'any 1987 van traduir *La descoberta de l'Aristòtil Mas*, que va ser el primer dels llibres del currículum i poc a poc vam anar configurant el currículum actual.

> Què és el projecte Filosofia 3/18?

És un destil·lat d'un gran moviment educatiu que es coneix avui com Philosophy for Children i que adopta formes diferents a cada país, tant organitzatives com institucionals i de continguts. A partir del currículum original, cada país ha procurat adaptar a les seves circumstàncies l'objectiu del projecte, alguns, com nosaltres, de manera força fidel i paral·lela, i d'altres força diferent com a reacció, com ara els francesos, però a la fi hi ha sempre Lipman al darrere.

> Què és el Grup IREF?

És una associació que vam instituir per poder tenir una presència legal com a centre divulgador del projecte i com a referent per a les iniciatives que poguessin sorgir.

D'alguna manera ens sentim responsables de la marxa del projecte, especialment en la vessant de formació del professorat, en l'intent de garantir la qualitat dels cursos o, per exemple, de promoure un màster en línia, que ja va per la quarta edició.

> Si es pot aprendre a pensar, com es fa?

Això són dues preguntes. La primera seria: Es pot aprendre a pensar? Sí, efectivament creiem que es pot, com es pot aprendre quasi tot a la vida si hi ha dedicació, exercici i encert. Això no vol dir que aquest sigui un projecte miraculós.

Com es fa? Doncs primer amb molta paciència, dedicació, sistematització, és a dir, dels 3 fins als 18 anys. Aquesta seria la situació desitjable. Aprendre a pensar no es fa de cop ni a partir d'una gran intuïció, vol entrenament, sistematització, vol poder contrastar parers diversos i interrogar-se un mateix, i això vol temps. Sabem que nedem contracorrent, ja que ara prima la immediatesa, però pensar és un procés que vol el seu temps, com moltes coses bones de la vida: els vins, els formatges, els bons conreus, l'amistat, l'estimació, etc.; volen paciència i dedicació.

> Relacionat amb el projecte Filosofia 3/18, ens agradaria que en definís els conceptes següents:

a) La idea

Per què no podem ajudar els infants a pensar millor, si els ajudem a parlar millor, a caminar i menjar millor, etc.? Per què la filosofia s'ha d'excloure de l'educació infantil i primària? Els nens aprenen matemàtiques a poc a poc i aprendre matemàtiques no vol pas dir que els explicarem el teorema de Fermat a 5 o 10 anys, sinó que s'aprenen les matemàtiques de mica en mica, es comença per les beceroles dels conceptes matemàtics. La filosofia pot ser una disciplina de referència que les engloba totes perquè és la que reflexiona sobre totes les altres: filosofia del llenguatge, de les ciències socials, de la física, etc.

b) La finalitat

Fer filosofia educa els infants i joves dins d'un marc democràtic, és a dir, pot ajudar-los a ser autònoms i pensar per ells mateixos, enlloc de ser arrossegats sense personalitat, sense tenir raons ni arguments propis. Com diem a les presentacions, i ja s'ha convertit en un lema, l'objectiu és procurar que els nens i nenes, nois i noies, pensin millor per si mateixos des d'una perspectiva democràtica.

c) El rerefons conceptual

Simplificant molt podem dir que hi ha dos grans puntals darrere del projecte; d'una banda, John

Dewey, filòsof i pedagog americà, que és a la base de molts dels aspectes metodològics del projecte: la descoberta, la recerca, l'experiència, etc., i de l'altra hi ha Vigotski (a qui Lipman va dedicar un assaig: Natasha). De Vigotski pren en consideració l'origen social del pensament, la redefinició de l'aula com una comunitat reflexiva i, sobretot, la connexió entre la intervenció pedagògica i el desenvolupament mental dels infants.

Entre aquests dos pilars hi ha una colla d'influències que podem sintetitzar en un gran respecte per la tradició: Plató, Aristòtil, Kant, etc.; sense oblidar alguns dels corrents i autors més actuals del segle XX: Peirce, Mead, Wittgenstein, el corrent analític i hermenèutic i, mirant de reüll, els seus mestres francesos.

d) La lectura

La lectura en veu alta d'una obra literària de ficció com a detonant del diàleg és a la base del projecte, perquè justament la literatura com a art permet als estudiants parlar, inquietar-se, emocionar-se o indignar-se davant de fets, situacions, personatges, etc. Es proposa fer filosofia a través de textos que permetin una certa identificació dels lectors amb les qüestions de fons que es plantegen. A la manera dels existencialistes, la literatura és una manera d'arribar al fons de les qüestions sense haver de passar per l'assaig.

e) L'art

L'art és una magnífica porta d'entrada al pensament i a la sensibilitat. L'art ens fa pensar, ens qüestiona, ens inquina, però també ens arrossega, ens fascina o ens repel·leix. En qualsevol cas, no ens deixa indiferents, ens provoca, ens sacseja i ens arriba per molts mitjans: per la raó i els arguments, -llegiu alguna crítica d'art-, però també pels sentits, per la sensibilitat, pels sentiments.

I les accions següents:

a) Pensar, sentir i actuar

Com diu J. Bruner en La elaboración del sentido (pàg. 91), les persones persensen: perceben, senten i pensen a la vegada. Captem la informació sobre el món a través dels sentits, però quan percebem rebem la informació d'una certa manera. Veiem el que podem veure o el que estem preparats per veure. En copsar un so o una llum posem en marxa

tot el nostre sistema d'establir relacions i per això tenim por o sentim alegria. Gràcies a les experiències prèvies tenim un comportament o un altre. Una vegada ens adonem del que passa, ens en fem conscients i prenem alguna decisió, actuem en conseqüència.

b) Enraonar

El pensament es formula pel llenguatge, el llenguatge permet al pensament de tractar les idees, els conceptes, els problemes. Pensament i llenguatge són dues parts d'un únic procés de coneixement. La manera més rica i directa de comunicar els nostres pensaments, els nostres raonaments, és a través de l'en raonar, és a dir, verbalitzant allò que tenim en el magí de manera ordenada.

Pensem gràcies al llenguatge, en el llenguatge i pel llenguatge. Això vol dir que les estructures del pensament són categories lingüístiques. Ens calen paraules que hem d'organitzar de manera clara, distinta, seguint les regles de la gramàtica i la lògica. Per xerrar només cal saber una llengua, però per argumentar, raonar i reflexionar en veu alta cal aprendre a en-raonar.

c) Discutir/debatre

Discutir i debatre tenen com a objectiu vèncer, guanyar. Se solen propiciar per refermar les pròpies idees davant d'un contrincant.

Tot i que no és el mateix *debatre* que *discutir*, tots dos termes s'utilitzen habitualment per descriure situacions semblants i en alguns casos s'usen indistintament. Per a nosaltres no és ben bé el mateix.

Filosofia 3/18 proposa el *diàleg filosòfic*, que no implica adhesió dels altres, ni és competitiu. No es va a guanyar o a perdre. No hi ha vencedors o abatuts ni vençuts perquè no hi ha enfrontament ni adversari. De fet, en un diàleg es tracta que tothom hi guanyi.

d) Argumentar

L'argumentació és la manera que adopta el diàleg i té com a finalitat defensar amb raons o arguments una idea, una creença, una hipòtesi, a través de la raó, presentant proves, exemples, distincions, etc.

Argumentar bé significa expressar amb claredat, coherència, precisió i pertinència les nostres idees, perquè els altres compreguin i les acceptin o les refusin.

e) Dubtar

El dubte, lluny de ser un element negatiu, és una actitud molt ben valorada per nosaltres, i la història del pensament és plena d'exemples on el dubte pot ser molt fructífer, com ho va ser en el seu moment el famós dubte metòdic de Descartes. Vol dir ser flexible, poder captar idees que provenen d'altres persones o cultures i, sobretot, permet l'autocorrecció i, per tant, la possibilitat de millora del propi pensament.

El dubte pot ser molt productiu i assenyala una humilitat intel·lectual que és fonamental per aprendre, viure i conviure.

> Tots els programes que es treballen provenen del projecte de Matthew Lipman?

No, dels sis programes complets n'hi ha quatre que són la traducció i l'adaptació del currículum de Lipman, Sharp i Oscayan, que són els de cicle inicial i superior de primària i els dos de secundària obligatòria. Els programes d'infantil i primer cicle de primària són autòctons i fets a mesura del nostre sistema

educatiu, i també tenint en compte la formació dels mestres que després impartiran la filosofia.

> En què consisteix una sessió de filosofia a l'escola? Quin paper hi té l'alumnat i quina n'és la funció docent?

Matthew Lipman deia: "L'enfortiment del pensament en l'infant ha de ser l'activitat principal de les escoles i no només una conseqüència accidental."

Una sessió de filosofia consisteix a possibilitar l'intercanvi d'idees, d'opinions i de creences per poder construir coneixement amb les aportacions de tota la comunitat. L'alumnat hi ha de voler participar, comprometre's i ser capaç d'avaluar l'avenç que comporta aquesta pràctica. El docent ha de facilitar el diàleg vigilant que sigui un vertader diàleg i no una simple conversa tot moderant la sessió, fent preguntes pertinents, propiciant síntesis parcials, ajudant, col·laborant, però mai tenint la darrera paraula. Aquí no fa de mestre-que-ho-sap-tot, sinó d'adult que ajuda, estira i enriqueix la trobada.

> Creu que el perfil del docent i l'activitat d'aprenentatge actuals s'hi adequen?

Ens hi acostem lentament, i en alguns professionals i escoles ja és una realitat. Quan nosaltres vam introduir el projecte Filosofia 3/18 a Catalunya, hi havia molts aspectes que eren nous i revolucionaris i que, a poc a poc, les distintes disposicions educatives i fins les modes pedagògiques ens han anat donant la raó: treballar el pensament a través de la literatura; donar una importància decisiva a les habilitats de pensament, que primer se'n deien *procediments* i ara estan incloses a les competències; partir de l'experiència dels infants; entendre l'ensenyament com una descoberta: racons, projectes, etc., i, no cal dir, l'enfortiment del pensament crític i creatiu o la inclusió del diàleg a les aules. Algunes d'aquestes qüestions s'han anat incorporant a les pràctiques docents. Encara falta molt, però.

> A l'escola s'educa per pensar? I a casa, quin paper hi té la família?

De manera indirecta l'escola educa per pensar, el treball amb les disciplines implica manejar certes habilitats i actituds, però poques vegades el pensament i les seves formes són matèria d'anàlisi. Molt sovint els mestres ens diuen que ja fan que els infants pensin, però no hi dediquen cap estona, no ho avaluen ni els fan conscients dels actes mentals implicats en l'aprenentatge. Esperem que les habilitats aflorin espontàniament i això passa o no passa. La família indirectament també ensenya a pensar, però sovint els diu què han de pensar i no sempre COM. Fora bo que hi hagués de tot i que els pares i mares escoltessin el que tenen a dir els fills. El diàleg hauria de ser una pràctica habitual.

> Quina presència té actualment el projecte Filosofia 3/18 a les nostres escoles?

Dissortadament encara poca. És representativa i sobretot molt ben qualificada. Així ho diu l'estudi d'avaluació que ha fet el Consell Superior d'Avaluació del Departament d'Ensenyament. Però és encara minoritària quan a l'extensió. He de dir, però, que coincidint amb el resultat de l'estudi és qualitativament molt significativa. Esperem que aquest estudi serveixi perquè els docents i els equips directius dels centres decideixin incorporar aquesta pràctica a les aules.

> Com encaixa el currículum Filosofia 3/18 al currículum obligatori establert pel Departament d'Ensenyament?

Perfectament, perquè és una tasca transversal que afavoreix totes les matèries, tant en l'enfortiment de les habilitats cognitives com en el desenvolupament de les actituds d'escolta, d'oralitat i de recerca que se suposa a tota feina d'aprenentatge.

> Com s'entén l'avaluació en el projecte Filosofia 3/18?

L'avaluació és un aspecte important per a tot projecte educatiu, en el cas de Filosofia 3/18 hem adoptat la manera que anomenem *avaluació figuroanalògica*. Aquesta manera d'avaluar comporta el terme *figuro*, que fa referència al pensament que s'ajuda de símbols, d'imatges o figures, i el terme *analogia*, que fa referència al tipus de pensament que compara, que estableix relacions, etc.

Així l'avaluació, o millor dit l'autoavaluació, molt pràctica i directa, que serveix per exercitar una manera de pensament, l'analògic, també és un exercici d'autocrítica i de valoració. Evidentment aquest exercici comporta una actitud d'autocorrecció, ja que els estudiants es fan conscients de l'avenç propi.

> Actualment es treballa a més de 60 països d'arreu del món. Hi ha algun procés de coordinació i seguiment?

Sota el paraigua de Philosophy for Children, hi ha una colla d'institucions que apleguen diferents tipus de centres. A Espanya hi ha el Centro de Filosofía para Niños, que cada any convoca una trobada dels diferents centres de les comunitats autònomes a les quals solem assistir. A Europa, hi ha una entitat anomenada SOPHIA, que va néixer a Barcelona l'any 1992, que aplega els centres que es volen coordinar dels països europeus, i finalment hi ha l'International Council for Philosophical Inquiry with Children (ICPIC), constituït pel conjunt de centres implicats en Philosophy for Children, que organitza trobades cada dos anys.

Al marge d'aquestes organitzacions, que són les més consensuades, també hi ha grups que es defineixen com a "Philosophy with children", per diferenciar-se del corrent lipmanià.

> Li proposem la definició d'aquests grans eixos metodològics del projecte Filosofia 3/18:

a) La comunitat de recerca

La comunitat és una manera de treballar que uneix la idea de comunitat, és a dir, acolliment, benestar, seguretat, proximitat i afecte, amb el concepte de descoberta, de recerca. Lipman, basant-se en John Dewey, ens proposa formar subjectes reflexius que es qüestionin el coneixement, els significats de les coses i es preguntin per la veritat, la bellesa, la justícia, les relacions, etc. La comunitat de recerca és un mitjà educatiu excel·lent, perquè en el seu interior es produeixen processos cognitius, a través de l'exercici dialògic, de raonament i d'organització de la informació, i el desenvolupament de les seves habilitats intel·lectuals.

b) El pensament crític

Pensar críticament vol dir analitzar, jutjar, fer hipòtesis, explicitar les activitats cognoscitives, prendre decisions i resoldre problemes.

El pensament crític per M. Lipman és el que facilita el bon judici perquè aquest és producte d'un pensament destre guiat per instruments i procediments apropiats. El pensament crític és, doncs, pensament aplicat i, per tant, no només és procés sinó també el desenvolupament d'un producte: el bon judici i la seva aplicació a la pràctica: "El pensament crític és el nostre escut davant del pensament acrític i l'acció irreflexiva" (Lipman, *Thinking in Education*, pàg. 209).

c) El pensament creatiu

En un nivell més filosòfic, la creativitat ens permet pensar amb independència del que generalment impera al nostre voltant. Ens permet qüestionar, ens permet rebutjar el que existeix i ens deixa en llibertat per trobar nous camins que encara no estan traçats.

La persona creativa és, per definició, revolucionària. El pensament creatiu ajuda a alliberar-se de les limitacions de l'entorn; la persona creativa, imaginativa, lliure, aconsegueix també alliberar-se dels judicis aliens i propis.

d) El pensament afectiu

El pensament afectiu, acurat o valoratiu ajuda a

quallar i reforçar els processos crítics i creatius. Tenir cura no és només tractar amb amabilitat, també és estimular i potenciar el pensament de l'altra persona, anar més enllà de la superfície. Tenir cura és també una dimensió del pensament.

Ann Sharp el descriu com una fusió entre el pensament cognitiu i l'emocional, que s'expressa a si mateix a través d'activitats com l'apreciació, l'estima, el respecte, la cura, l'empatia, la compassió i la valoració.

> El Grup IREF ha celebrat els 25 anys d'existència. En general, esteu contents amb el recorregut fet? Quins projectes teniu actualment?

Estem contents amb el recorregut fet, però no coforiament satisfets. Segurament es podien fer altres coses que no hem sabut fer, però amb les condicions amb què hem treballat tampoc no hem sabut o hem pogut anar més enllà.

El projecte més imminent que tenim ara mateix és sobreviure i poder donar servei a les escoles i als docents que ho desitgin. També n'hi ha d'altres d'ampliació i d'aprofundiment, però que dependran de la situació econòmica i política de les institucions educatives. Volem incidir i ajudar a enfortir algunes estratègies bàsiques, com ara escoltar, parlar, llegir i escriure, que aquest projecte treballa amb intensitat i profunditat.

> Per acabar, un somni. Quin seria l'objectiu ideal amb el projecte Filosofia 3/18?

Més difusió i pràctica del projecte, no per imposició del sistema, sinó per convenciment dels ensenyants. Poder disposar de persones i temps per fer arribar el projecte a tots els àmbits als quals pot beneficiar: gent gran, centres oberts, nens i joves en situació de risc, com han mostrat algunes de les experiències que s'han explicat a la XVI Conferència, aquest darrer mes de maig a Girona. Ras i curt: necessitem un patrocinador idealista i generós.

Moltes gràcies.